

تاریخ هیچکس

بررسی جایگاه زن ایرانی
در عصر افشاریه و زندیه

بنفشه حجازی

قصیده سرا

قصیده سرا

تاریخ هیچکس
(بررسی جایگاه زن ایرانی در عصر افشاریه و زندیه)

بنفشه حجازی

طرح جلد: فرزانه ممبینی

نظارت فنی: نقی سیف

حروفنگاری و صفحه آرایی: سارا آسوده

چاپ اول: ۱۳۸۵

چاپ: سحاب

تعداد: ۱۵۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ است.

۳۲۰۰ تومان

تلفن: ۷۷۵۳۰۳۵۳ - ۷۷۵۳۲۴۲۵

صندوق پستی ۶۳۵۴ - ۱۵۸۷۵

پست الکترونیک: ghasidehsara@hotmail.com

حجازی، بنفشه، ۱۳۳۳ -

تاریخ هیچکس: بررسی جایگاه زن ایرانی در عصر افشاریه و

زندیه / بنفشه حجازی. - تهران: قصیده سرا، ۱۳۸۵.

۲۶۴ ص. - (تاریخ امروز؛ ۱۶)

ISBN: 964-8618-20-8: ریال ۳۲۰۰۰

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

نمایه.

۱. زنان - ایران - تاریخ. ۲. زنان ایرانی. ۳. زنان - ایران -

مسائل اجتماعی و اخلاقی. ۴. ایران - تاریخ - زندیان،

۱۱۶۳-۱۲۰۹ ق. ۵. ایران - تاریخ - افشاریان - ۱۱۴۸-۱۲۱۸ ق.

الف. عنوان.

۳۰۵/۴۰۹۵۵

HQ1۷۳۵/۲/۲۵

م۸۳-۳۵۸۷۳

کتابخانه ملی ایران

فهرست

پیشگفتار	۱۳
مقدمه	۱۷
اوضاع ایران بعد از غلبهٔ افغانها	۱۷
حکومت نادرشاه	۲۰
سرانجام نادرشاه	۲۴
اوضاع ایران پس از قتل نادرشاه	۲۸
جانشینان او	۲۸
ظهور زندیه	۳۲
حکومت کریمخان زند	۳۴
اوضاع ایران پس از مرگ کریمخان	۳۵
جانشینان او	۳۵
آغاز حکومت قاجاریه	۳۸
یادداشت مقدمه	۴۳
۱. چهرهٔ فرهنگی زنان	۴۷
زبانِ خوارکننده	۴۷
تضاد در برخورد با زن	۵۰
تشبیهات و استعارات جنس‌گرا	۵۳
توهینهای ناموسی	۵۵
تهمت‌های ناموسی	۵۶

۵۶	تحریکهای ناموسی.....
۵۹	تحقیر پوشش زنانه.....
۶۰	فواید پوشش زنانه.....
۶۲	تحقیر بیوه‌زنان.....
۶۳	خون زنانه.....
۶۴	مادری.....
۶۸	نسب از زنان.....
۶۹	چهره‌های ادبی و هنری زنان.....
۷۰	شاعران زن.....
۷۰	بی‌بی حیانی.....
۷۶	بی‌بی یمنی.....
۷۷	خان نیشابوری.....
۷۸	خدیدجه سلطان داغستانی.....
۸۰	سلطان بیگم.....
۸۰	شاخ نبات.....
۸۰	شهربانو.....
۸۰	صاحب سلطان خانم.....
۸۱	زن نویسنده.....
۸۱	زن محدث و مفسر.....
۸۲	زن عالم و عابد.....
۸۲	زن نقاش.....
۸۳	سواد و تحصیل علم زنان.....
۸۴	یادداشتهای فصل اول.....
۸۷	۲. چهره خانوادگی زنان.....
۸۷	جملات و عبارات مبین ازدواج.....
۸۹	مراسم ازدواج.....
۸۹	واسطه.....
۹۳	جهیزیه.....

۹۴	 مراسم جشن
۹۷	 هدایا
۹۹	 زفاف
۱۰۰	 سن ازدواج
۱۰۰	 رابطه زناشویی
۱۰۱	 خونیها
۱۰۲	 عشق (یک داستان در دو روایت)
۱۰۲	 روایت اول: عشق زنانه
۱۰۶	 روایت دوم: عشق مردانه
۱۰۸	 سیاست و ازدواج
۱۱۲	 سایر دلایل سیاسی ازدواجهای دریاری
۱۱۲	 قدرت یافتن
۱۱۳	 اتحاد
۱۱۳	 استحکام مودت
۱۱۴	 مصالحه
۱۱۵	 عفو و بخشایش
۱۱۶	 تنبیه
۱۱۶	 تقاضای پدر دختر (ترس)
۱۱۷	 سایر فواید
۱۱۸	 تعدد زوجات
۱۲۰	 زوجات نادر
۱۲۲	 زوجات کریمخان زند
۱۲۳	 زوجات لطفعلی خان زند
۱۲۴	 کنیزان سرایی
۱۲۵	 دلایل ازدواج مجدد مردم عادی
۱۲۵	 ازدواجهای متعدد زنان
۱۲۵	 شماتت و طعنه اعدا
۱۲۶	 کشته شدن شوهر
۱۲۶	 بازیه برادران بودن

۱۲۷	مرگ سرپرست (پدر - شوهر)
۱۲۸	عدم رضایت با وصلت
۱۲۸	عدم رضایت پدر دختر
۱۲۹	عدم رضایت برادر
۱۳۰	عدم رضایت طایفه
۱۳۰	عدم رضایت زن
۱۳۱	جواب رد سیاستمداران
۱۳۲	یادداشت‌های فصل دوم

۱۳۳	۳. چهره جنسی زنان
۱۳۳	اوضاع اقتصادی و اجتماعی ایران
۱۳۵	اوضاع جنگی ایران
۱۳۵	خبرهای جنگی در داخل مرزهای ایران
۱۳۵	اخبار وضع زنان در کتابهای تاریخ
۱۳۵	تاریخ جهانگشای نادری
۱۳۶	عالم آرای نادری
۱۳۷	تاریخ پانصد ساله خوزستان
۱۳۷	حکومت نادرشاه به روایت منابع هلندی
۱۳۷	زندگی نادرشاه
۱۳۸	روزنامه میرزامحمد کلاتر فارس
۱۳۸	فارسانامه ناصری
۱۳۹	مجمل‌التواریخ
۱۳۹	تجربة الاحرار و تسلیة الابرار
۱۳۹	رستم‌التواریخ
۱۴۰	تاریخ زندیه
۱۴۰	گلشن مراد
۱۴۱	تاریخ ایران
۱۴۱	تاریخ کرمان
۱۴۲	تاریخ محمدی

۱۴۲	لطفعلی خان زند از شاهی تا تباهی
۱۴۲	خبرهای جنگی از عملیات کشورگشایانه ایرانیان
۱۴۴	اخبار حمله دشمنان به ایران
۱۴۵	وضع زنان در اسارت‌های طولانی
۱۴۹	اسرای خوش‌شانس
۱۵۰	مجازات تجاوز به زنان
۱۵۱	مجازات زنان
۱۵۱	احکامی از رهبر مشعشعیان درباره زنان
۱۵۲	شکنجه زنان
۱۵۴	فروش زنان
۱۵۸	نذر کردن دختران
۱۵۸	روسپیگری
۱۶۱	بیماری‌های مقاربتی
۱۶۱	تحقیر مضاعف روسپیان
۱۶۲	در خرابات نشان دادن
۱۶۴	بردن فواحش به جنگ
۱۶۵	لواط
۱۶۸	سایر استفاده‌ها از زنان
۱۶۹	مجلس جشن و سرور
۱۶۹	دام عشق
۱۷۰	بهانه قتل
۱۷۱	تساوی در مرگ
۱۷۲	تساوی در پیگیری
۱۷۲	یادداشت‌های فصل سوم
۱۷۳	۴. چهره سیاسی زنان
۱۷۳	به تخت نشان دادن مردان
۱۷۶	جهتگیری سیاسی
۱۷۷	جاسوسی زنان

۱۷۹	شفاعت زنان.
۱۸۳	وساطت زنان
۱۸۳	مدیریت زنان
۱۸۵	اقتدار زنان
۱۸۶	حرمسرا
۱۹۲	وضعیت زنان درباری
۱۹۲	الف) شوهر دادن زنان خاندان سلطنتی
۱۹۳	ب) گشتار زنان باردار
۱۹۴	ج) مرگ در آغوش زنان
۱۹۶	د) وضعیت زنان حرم کشته شدگان
۱۹۶	ه) وضعیت زنان حرم کورشدگان
۱۹۷	و) وضعیت زنان درباری در فرار
۱۹۹	قتلهای ناموسی
۲۰۲	خودکشی زنان
۲۰۴	به گروگان رفتن زنان
۲۰۶	اسارت زنان بزرگراه
۲۰۹	انتقامهای زنانه
۲۱۲	یادداشتهای فصل چهارم
۲۱۴	۵. چهره اجتماعی زنان
۲۱۴	همراهی زنان درباری در لشکرکشیها
۲۱۵	سواری زنان
۲۱۶	حضور زنان در صحنه جنگ
۲۱۹	شجاعت زنان
۲۲۱	مسافرت زنان
۲۲۳	حجاب و پوشش زنان
۲۲۳	حجاب و پوشش زنان در عصر افشاریه
۲۲۴	حجاب و پوشش زنان در عصر زندیه
۲۲۵	چهره زن

۲۲۶		حجاب
۲۲۷		آرایش و زیبایی
۲۲۸		القاب زنان
۲۲۹		القاب سیاسی
۲۳۰		اسامی زنان محترم عصر افشاریه و زندیه
۲۳۱		اسامی زنان عصر زندیه
۲۳۲		نام نبردن از زنان
۲۳۴		۶. چهره اقتصادی زنان
۲۳۴		استقلال مادی زنان
۲۳۴		کار زنان
۲۳۵		قالیانی
۲۳۵		رقص
۲۳۷		روسیگری
۲۳۷		امور خیریه
۲۳۷		نجف اشرف - کربلای معلی
۲۳۸		مرو
۲۳۹		پیوستها
۲۳۹		سالشمار سلسله‌های حاکم بر ایران
۲۳۹		افاغنه
۲۳۹		افشاریه
۲۳۹		زندیه
۲۴۰		قاجاریه
۲۴۱		فهرست منابع
۲۴۷		فهرست اعلام
۲۵۸		تصاویر

پیشگفتار

از فصول تأسفبار ایران، تاریخ قرن دوازدهم هجری است که از زمان شاه سلطان حسین صفوی (آغاز سلطنت ۱۱۰۵ ق) شروع شده^۱ و ننگ تاجگذاری بر سر افغانها را در ۱۱۳۵ به نام او ثبت کرده است.^۲ دولت صفوی بعد از حدود دو قرن و نیم حکومت در هم شکست. ظهور نادر و پیروزیهای او در نبردهای مختلف، به خصوص تاراندن دشمنان خارجی علاوه بر سرافرازی ایرانیان، ستم بر آنان را هم در برداشت که موجب تنزل فرهنگی ما شد و سرانجام نه فقط نفوس بی‌شمار که سرزمینهای زیاد نیز پس از او از دست رفت.

«دوره پنجاه ساله پس از مرگ نادرشاه تا استقرار حکومت قاجار، از مهمترین ادوار تاریخ جدید ایران است که در طول آن پایگاههای امپراتوری ایران در قفقاز، آسیای مرکزی، و افغانستان از دست رفت و امپراتوریهای روسیه در شمال و بریتانیا در جنوب، عملیات استقرار جهت کسب حوزه‌های نفوذ و حفظ منافع بازرگانی و به تبع آن سیاسی خود را آغاز کردند.»

۱. چون تاریخهای ذکر شده در این کتاب به هجری قمری است از آوردن علایم اختصاری آنها مگر در صورت لزوم خودداری شده است.

۲. با تاجگذاری محمود بن میرویس در ایران باید این سلسله سه نفری: محمود، اشرف، و آزادخان را همچون زابده‌ای در تاریخ سلسله‌هایی که بر ایران حکومت رانده‌اند، بپذیریم.

سالهای مورد تحقیق این کتاب که در طی کار برای آن نامهای متعددی چون تاریخ فتنه، تاریخ خون، تاریخ پریشانی، تاریخ اللهداد را برگزیدیم، مردانی^۱ را بر اریکه قدرت دیده و جنگهای بی حاصل آنان را در تمام مرزها با سه چهره شاخص نادرشاه، کریمخان، و آقامحمدخان به قرن سیزدهم رسانده است. این قرن، دیگر نه قرن سلسله صفوی است که در سال ۱۱۴۸ مضمحل شدند، نه تاریخ افغانه که تا ۱۱۵۷ و تسلیم آزادخان به کریمخان در عرصه ایران افغان تازی کرده اند نه تاریخ افشار است که با فوت نادر میرزا در ۱۲۳۷ از صفحه سلسله های حاکم بر ایران پاک شدند و نه تاریخ زندیه که با کشته شدن لطفعلی خان به پایان رسید، بلکه تاریخ وضعیت غمبار و بدتر از دوره صفویه زنان ایرانی است؛ تاریخ عمومیت جنگ و شمولیت مرگ و دربه دری «جمع عوام الناس است که خانه و عمارات و ولایات و قصبات و مزروعات خویش را افکنده راه فرار پیش گرفته و در نواحی متفرق و پراکنده می گردیدند که علامتی از ایشان ظاهر نبود و چنان سر به کوهسار و بیابان نهاده می رفتند که اثر و علامتی نه از ذکور و اناث و نه از دواب و مواشی آن طایفه باقی می ماند»^۲.

در این قرن، دومینوی جلوسها و سقوطها آنچنان است که پس از قتل نادر در ۱۱۶۰ و جلوس کریمخان در ۱۱۶۳ چهار تن از افشارها نام خود را به تاریخ می چسبانند و از زمان درگذشت وکیل الرعایا در ۱۱۹۳ تا پایان کار آخرین حکمران قابل اعتنای زندیه، لطفعلی خان (۱۲۰۹) در مدتی حدود شانزده سال، هفت تن بر بخشهایی از ایران فرمانروایی می کنند.

داوری درباره این افراد هدف این کتاب نیست اما محتوای آن شرح بی حرمتی و بی ارزشی شرف و خون و جان ایرانیان به خصوص زنان

۱. در خبوه عده ای از سپاهیان نادر اللهداد کردند و فریاد اللهداد کشیدند؛ یعنی خدا مال و جان این شهر را به ما داده است یا در بلده شوستر که سازش با محمدخان کرده بودند.

عالم آرای نادری، مقدمه مصحح، ص ۳۹ و ۴۰.

۲. عالم آرای نادری، ج ۲، ص ۷۵۶.

ایرانی است. تاریخ این عصر، تاریخ اسارت «زنان عصمت جوی و دختران ماهروی به دست سرپنجه تقدیر است».

در این دوره نیز در اثر آتش غضب قیامت لهب صاحبقرانها، «دود بی‌ناموسی از خان و مان هر صاحب مکنت و ثروت» بر می‌آمد و معلوم نیست که «چه جانها و ناموسها که در دست چندین هزار قشون بر باد فنا رفته است»^۱.

فهرست منابع این کتاب گویای بی‌طرفی نگارنده در انتخاب است، منابعی که بعضی طرفدار قدرتمداران این قرن و بعضی از دشمنان آنان بوده‌اند و همه این نگارندگان، بیشتر به نقالی جنگها و پیروزیهای نظامی پرداخته‌اند و گهگاه نوک خامه سنان پرستان به وضع مصیبت بار نسا و صبیان ایران اشاره‌ای کرده است. البته در این دوره، مورخان کمتر دچار مشکل نام بردن از زنان و خلاف ادب بودن عمل خود شده‌اند چرا که در این قرن زنی نیست که از او نام برده شود. به این دلیل و سخنهایی که در فصلهای مختلف کتاب خواهید خواند، سرانجام این مجلد از بررسی جایگاه زن ایرانی را تاریخ هیچکس نامیدم و چنان که می‌دانید پس از زن به ظن تاریخ (بررسی جایگاه زن در ایران باستان)^۲، به زیر مقنعه (بررسی جایگاه زن ایرانی از قرن اول هجری تا عصر صفوی)، و ضعیفه (بررسی جایگاه زن ایرانی در عصر صفوی)، این کتاب، چهارمین مجلد است.

حکومت افشارها از دل سلسله صفویه سر بر آورده و زندیه همزمان با مرگ نادرشاه رو به تشکل و صعود نهادند و سرانجام آخرین حاکمان افشاری و زندی به دست آقامحمدخان از پای درآمدند؛ تا آنجا که به سرنگونی این دو سلسله به دست او مربوط می‌شود به حکومت آقامحمدخان قاجار نیز پرداخته‌ام.

۱. همان منبع، ص ۷۴۶.

۲. چاپ دوم این اثر با ویرایش جدید و اضافات با نام زن تاریخ توسط انتشارات قصیده سرا منتشر شده است.

در مقدمه به اوضاع و شرایط کلی مملکت طی حکومت‌های مورد نظر پرداخته شده است.

در طی بیست سالی که به کار بررسی جایگاه زن ایرانی مشغول بوده‌ام از لطف و یاری عزیزان بی شماری سود جسته‌ام که در هر مجلد، نامشان را زینت بخش کتاب خود ساخته‌ام. این مجلد هم وامدار آن عزیزان است. برگه‌های متعددی از منابع این کتاب با تاریخ ثبت یا زردی و شکنندگی حاشیه‌هایشان، مرور ایام و خاطره نوشته شدتشان را برایم زنده می‌کند اما این مجلد بیشتر مرهون عنایت کتابداری است مسئول که در کتابهای دیگر نیز یاورم بوده است: خانم میترا محیان.

به راستی که حتی یک سؤال راجع به ادامه این بررسی، شور هفته‌ها کار در من برانگیخته است. از همه این دوستان متشکرم و به‌ویژه از انتشارات قصیده‌سرا و مدیر محترم آن، آقای ناصر ایجادی که با سرمایه‌گذاری در چاپ این اثر، از گم شدن رنج تاریخی زنان ایران، جلوگیری کردند سپاسگزارم.

بنفشه حجازی

مهر ۱۳۸۳